ISSN:3030-332X
Impact factor: 9,493
International journal of scientific researchers

VOYAGA YETMAGANLAR VIKTIMLIGINING KRIMINOLOGIK XUSUSIYATLARI VA UNING OLDINI OLISH TIZIMINI RIVOJLANTIRISH

Abdusalamova Xurshidabonu Nasirdinovna
O‘zbekiston Respublikasi Kriminologiya tadqiqot instituti
mustaqil izlanuvchisi, podpolkovnik
https://doi.org/10.5281/zenodo.21392519

Annotatsiya

Mazkur maqolada voyaga yetmaganlar viktimligining kriminologik mohiyati, uning shakllanishiga ta'sir etuvchi ijtimoiy, huquqiy, psixologik hamda axborot-kommunikatsiya omillari ilmiy jihatdan tahlil qilingan. Voyaga yetmaganlarning jinoyatlardan jabrlanish ehtimolini oshiruvchi omillar oila, ta'lim muassasalari, tengdoshlar muhiti, internet makoni va mahalla instituti faoliyati misolida baholangan. Shuningdek, O'zbekistonda amalga oshirilayotgan viktimologik profilaktika tizimi o'rganilib, uning mavjud imkoniyatlari va muammolari aniqlangan. Muallif tomonidan voyaga yetmaganlar viktimligini kamaytirishga qaratilgan kompleks profilaktika modeli ishlab chiqilgan hamda huquqbuzarliklarning barvaqt oldini olishning innovatsion mexanizmlari taklif etilgan. Tadqiqot natijalari huquqbuzarliklar profilaktikasi tizimini takomillashtirish, davlat organlari hamda fuqarolik jamiyati institutlari o'rtasidagi hamkorlikni kuchaytirish, shuningdek, bolalar xavfsizligini ta'minlash bo'yicha ilmiy-amaliy tavsiyalar ishlab chiqishga xizmat qiladi.

Kalit so'zlar: viktimologiya, voyaga yetmagan, viktimlik, kriminologiya, jabrlanuvchi, profilaktika, huquqbuzarlik, mahalla, oila, internet xavfsizligi, ijtimoiy muhit, jinoyatchilik.

Kirish

Bugungi globallashuv sharoitida voyaga yetmaganlar xavfsizligini ta'minlash davlatning eng ustuvor vazifalaridan biri hisoblanadi. So'nggi yillarda nafaqat jinoyatchilikning yangi shakllari, balki bolalarning jinoyatlar qurboniga aylanish holatlari ham murakkablashib bormoqda. Ayniqsa, axborot texnologiyalarining keng rivojlanishi, ijtimoiy tarmoqlarning ommalashuvi, migratsiya jarayonlari, oilaviy nizolar, iqtisodiy qiyinchiliklar hamda ma'naviy nazoratning sustlashuvi voyaga yetmaganlarning turli xil huquqbuzarliklardan jabrlanish xavfini oshirmoqda. Kriminologiyada uzoq yillar davomida jinoyatchining shaxsi va jinoyat sabablari asosiy tadqiqot obyekti sifatida qaralgan bo'lsa, zamonaviy viktimologik yondashuv jabrlanuvchi shaxsini ham jinoyat mexanizmining muhim elementi sifatida o'rganishni talab etmoqda. Chunki ayrim hollarda jabrlanuvchining yoshi, psixologik holati, ijtimoiy mavqei yoki xulq-atvoridagi ayrim xususiyatlar jinoyat sodir etilishiga bevosita yoki bilvosita ta'sir ko'rsatishi mumkin. Shu nuqtai nazardan voyaga yetmaganlarning viktimologik tavsifini chuqur o'rganish profilaktika tizimini takomillashtirishning muhim yo'nalishlaridan biri hisoblanadi. O'zbekistonda inson manfaatlari va bola huquqlarini himoya qilish davlat siyosatining ustuvor yo'nalishlaridan biri sifatida belgilangan. So'nggi yillarda huquqbuzarliklar profilaktikasi tizimi tubdan takomillashtirilib, mahalla, ta'lim muassasalari, ichki ishlar organlari, Milliy gvardiya, yoshlar tashkilotlari hamda fuqarolik jamiyati institutlari o'rtasida hamkorlik mexanizmlari rivojlantirilmoqda. Shunga qaramasdan, voyaga yetmaganlarning internet firibgarligi, zo'ravonlik, jinsiy daxlsizlikka qarshi jinoyatlar, odam savdosi, kiberjinoyatlar va boshqa noqonuniy harakatlardan jabrlanish holatlari profilaktika tizimini yangi ilmiy yondashuvlar asosida takomillashtirish zaruratini yuzaga keltirmoqda. Voyaga yetmaganlar viktimligi faqatgina huquqiy muammo emas, balki ijtimoiy, pedagogik, psixologik va ma'naviy omillar bilan chambarchas bog'liq murakkab hodisadir. Shuning uchun uni faqat jazolash siyosati orqali emas, balki kompleks viktimologik profilaktika vositalari orqali kamaytirish mumkin.

Metodologiya

Mazkur tadqiqotda umumilmiy va maxsus yuridik tadqiqot usullaridan kompleks ravishda foydalanildi. Dialektik yondashuv yordamida voyaga yetmaganlar viktimligining rivojlanish tendensiyalari hamda ularning jinoyatchilik bilan o'zaro bog'liqligi tahlil qilindi. Tizimli tahlil usuli orqali viktimlikni shakllantiruvchi omillar oila, maktab, mahalla, internet muhiti va davlat institutlari faoliyati kesimida o'rganildi. Qiyosiy-huquqiy metod yordamida O'zbekiston qonunchiligi hamda xorijiy

davlatlarning viktimologik profilaktika tajribalari o'zaro taqqoslandi. Statistik tahlil usuli orqali voyaga yetmaganlarga nisbatan sodir etilgan jinoyatlar dinamikasi va tarkibi baholandi. Ilmiy abstraksiyalash, induksiya, deduksiya, mantiqiy tahlil, sintez va modellashtirish usullaridan foydalanilib, voyaga yetmaganlar viktimligini kamaytirishga qaratilgan kompleks profilaktika modeli ishlab chiqildi. Tadqiqotning normativ-huquqiy asosini O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi, "Bola huquqlarining kafolatlari to'g'risida"gi Qonun, "Huquqbuzarliklar profilaktikasi to'g'risida"gi Qonun, Jinoyat kodeksi, Jinoyat-protsessual kodeksi hamda sohaga oid boshqa normativ-huquqiy hujjatlar tashkil etdi.

Nazariy asos sifatida O'zbekiston kriminolog olimlarining viktimologiya, huquqbuzarliklar profilaktikasi, voyaga yetmaganlar jinoyatchiligi va bola huquqlarini himoya qilishga oid ilmiy ishlari o'rganildi.

Muhokama

Tadqiqot natijalari voyaga yetmaganlar viktimligining shakllanishida ijtimoiy, oilaviy, psixologik va axborot muhitiga oid omillar o‘zaro uzviy bog‘liqligini ko‘rsatdi. Ayniqsa, oiladagi nazoratning sustligi va farzand tarbiyasiga yetarli e'tibor berilmasligi voyaga yetmaganlarning turli jinoyatlar qurboniga aylanish xavfini sezilarli darajada oshiradi. Ta'lim muassasalari, mahalla va huquqni muhofaza qiluvchi organlar o‘rtasidagi hamkorlikni kuchaytirish viktimologik profilaktika samaradorligini ta'minlovchi muhim omillardan biri hisoblanadi. Shu bilan birga, internet va ijtimoiy tarmoqlardan nazoratsiz foydalanish kiberfiribgarlik, psixologik zo‘ravonlik va boshqa noqonuniy xatti-harakatlardan jabrlanish ehtimolini kuchaytirmoqda. Tadqiqot davomida profilaktika ishlari ko‘proq sodir etilgan hodisalarga javob choralarini ko‘rishga yo‘naltirilgani, barvaqt ogohlantirish mexanizmlarini yanada rivojlantirish zarurligi aniqlandi. Viktimologik xavf guruhiga kiruvchi voyaga yetmaganlarni erta aniqlash va ular bilan individual ishlash jinoyatlardan jabrlanish holatlarini kamaytirishga xizmat qiladi. Shuningdek, aholining huquqiy madaniyatini oshirish, ota-onalar va pedagoglarning viktimologik bilimlarini mustahkamlash profilaktika tizimining samaradorligini oshirishga yordam beradi. Mazkur yo‘nalishda zamonaviy raqamli texnologiyalar, idoralararo hamkorlik va ilmiy asoslangan profilaktika dasturlarini keng joriy etish voyaga yetmaganlar xavfsizligini ta'minlashning eng istiqbolli yo‘nalishlaridan biri hisoblanadi.

Xulosa

Mazkur tadqiqot voyaga yetmaganlar viktimligining kriminologik xususiyatlari murakkab ijtimoiy-huquqiy omillar ta'sirida shakllanishini ko‘rsatdi. Tadqiqot natijalari oila, ta'lim muassasalari, mahalla va huquqni muhofaza qiluvchi organlarning o‘zaro hamkorligini kuchaytirish viktimologik profilaktika samaradorligini oshirishda muhim ahamiyat kasb etishini tasdiqladi. Shuningdek, voyaga yetmaganlarni viktimlashuv xavfidan himoya qilish uchun raqamli xavfsizlikni ta'minlash, huquqiy savodxonlikni oshirish va barvaqt profilaktik choralarni keng joriy etish zarur. Viktimologik xavf guruhiga mansub bolalarni erta aniqlash va ular bilan individual profilaktik ishlarni tashkil etish jinoyatlardan jabrlanish holatlarini sezilarli darajada kamaytirishga xizmat qiladi. Mazkur takliflarni amaliyotga tatbiq etish O‘zbekistonda voyaga yetmaganlar huquqlari va qonuniy manfaatlarini ishonchli himoya qilish hamda viktimologik profilaktika tizimini yanada takomillashtirishga xizmat qiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Ziyodullayev M.Z. Kriminologiya va huquqbuzarliklar profilaktikasi. – Toshkent: TDYU nashriyoti, 2021. – 368 b.
2. Qushboqov Sh.T. Voyaga yetmaganlar o‘rtasida huquqbuzarliklar profilaktikasining dolzarb masalalari // Yurisprudensiya. – 2023. – №2. – B. 84–91.
3. Raxmonqulov A.A. Viktimologik profilaktikani takomillashtirishning nazariy va amaliy jihatlari // Huquq va burch. – 2022. – №4. – B. 46–52.
4. Saidov A.X. Inson huquqlari va bola manfaatlarini ta'minlashning huquqiy asoslari. – Toshkent: Baktria Press, 2021. – 286 b.
5. Abdurasulova Q.R. Voyaga yetmaganlar jinoyatchiligining kriminologik tavsifi // Demokratlashtirish va inson huquqlari. – 2022. – №3. – B. 57–64.